LAW, POLICY AND SOCIETY ПРАВО, ПОЛИТИКА И ОБЩЕСТВО - HUQUQ, SIYOSAT VA JAMIYAT
ILMIY-TAHLILIY JURNAL
Issue - 11(2026) / ISSN 3030-3052 Available at www.uznauka.uz

INSON HUQUQLARINI HIMOYA QILISHNING XALQARO STANDARTLARI VA INSON HUQUQLARINI HIMOYA QILISH SOHASIDAGI XALQARO HUQUQ NORMALARI

Xalilov Javohir Jasurbek o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti Biznes va sud himoyasi fakulteti talabasi

Elektron pochta: xalilovjavohir179@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada inson huquqlarini himoya qilishning xalqaro standartlari hamda ushbu sohadagi xalqaro huquq normalarining mazmuni, manbalari va amaliy ahamiyati qiyosiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt, Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt hamda mintaqaviy himoya mexanizmlarining o‘zaro aloqasi yoritiladi. Shuningdek, xalqaro standartlarning milliy qonunchilikka tatbiq etilishi, davlatning hurmat qilish, himoya qilish va ta’minlash majburiyatlari hamda huquqlarni cheklashning qonuniy mezonlari ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *inson huquqlari, xalqaro standartlar, xalqaro huquq normalari, BMT, xalqaro paktlar, tenglik, kamsitmaslik, huquqiy himoya, milliy qonunchilik, xalqaro monitoring.*

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И НОРМЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Халилов Жавохир Жасурбек угли

LAW, POLICY AND SOCIETY ПРАВО, ПОЛИТИКА И ОБЩЕСТВО - HUQUQ, SIYOSAT VA JAMIYAT
ILMIY-TAHLILIY JURNAL
Issue - 11(2026) / ISSN 3030-3052 Available at www.uznauka.uz

Студент факультета бизнеса и судебной защиты Ташкентского государственного юридического университета

Электронная почта: xalilovjavohir179@gmail.com

Аннотация. В статье в сравнительно-правовом аспекте анализируются содержание, источники и практическое значение международных стандартов защиты прав человека и норм международного права в данной сфере. Раскрывается взаимосвязь Всеобщей декларации прав человека, Международного пакта о гражданских и политических правах, Международного пакта об экономических, социальных и культурных правах, а также региональных механизмов защиты. Кроме того, рассматриваются имплементация международных стандартов в национальное законодательство, обязательства государства уважать, защищать и обеспечивать права человека, а также законные критерии ограничения прав.

Ключевые слова: права человека, международные стандарты, нормы международного права, ООН, международные пакты, равенство, недискриминация, правовая защита, национальное законодательство, международный мониторинг.

INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS AND INTERNATIONAL LAW NORMS IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS PROTECTION

Khalilov Javokhir Jasurbek ugli

Student of the Faculty of Business and Judicial Protection, Tashkent State University of Law

LAW, POLICY AND SOCIETY ПРАВО, ПОЛИТИКА И ОБЩЕСТВО - HUQUQ, SIYOSAT VA JAMIYAT
ILMIY-TAHLILIY JURNAL
Issue - 11(2026) / ISSN 3030-3052 Available at www.uznauka.uz

E-mail: xalilovjavohir179@gmail.com

Abstract. The article analyses, from a comparative legal perspective, the content, sources and practical significance of international standards for the protection of human rights and of international law norms in this field. It examines the interrelation between the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and regional protection mechanisms. The article also considers the implementation of international standards in national legislation, the state's obligations to respect, protect and fulfil human rights, and the lawful criteria for restricting rights.

Keywords: human rights, international standards, international law norms, UN, international covenants, equality, non-discrimination, legal protection, national legislation, international monitoring.

KIRISH. Inson huquqlari zamonaviy demokratik davlat va huquqiy jamiyatning asosiy qadriyatlaridan biridir. Insonning sha'ni, qadr-qimmati, erkinligi va qonuniy manfaatlarini e'tirof etish davlat hokimiyatining mazmuni hamda faoliyat chegaralarini belgilaydi. Shu sababli inson huquqlarini himoya qilish faqat davlatning ichki masalasi bo'lib qolmay, xalqaro hamjamiyatning ham umumiy e'tiboridagi huquqiy yo'nalishga aylangan.

Ikkinchi jahon urushidan keyin inson huquqlarini xalqaro miqyosda mustahkamlash jarayoni jadallashdi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Ustavida insonning asosiy huquqlari, shaxs qadri va erkaklar hamda ayollarning teng huquqliligi g'oyalari qayd etildi [2]. 1948-yilda Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining qabul qilinishi esa universal xalqaro standartlar shakllanishida muhim bosqich bo'ldi [3].

LAW, POLICY AND SOCIETY ПРАВО, ПОЛИТИКА И ОБЩЕСТВО - HUQUQ, SIYOSAT VA JAMIYAT
ILMIY-TAHLILIY JURNAL
Issue - 11(2026) / ISSN 3030-3052 Available at www.uznauka.uz

Maqolaning maqsadi inson huquqlarini himoya qilishning xalqaro standartlari bilan ushbu standartlarni ifodalovchi xalqaro huquq normalarini farqlash, ularning o‘zaro bog‘liqligini ko‘rsatish va milliy huquq tizimidagi ahamiyatini tahlil qilishdan iborat.

ASOSIY QISM (MUHOKAMA VA NATIJA). 1. Inson huquqlarini himoya qilishning xalqaro standartlari tushunchasi. Xalqaro standartlar deganda davlatlar inson huquqlarini tan olishi, hurmat qilishi, himoya qilishi va ro‘yobga chiqarishi uchun xalqaro miqyosda shakllangan umumiy mezonlar, tamoyillar va talablar majmuasi tushuniladi. Ular inson huquqlarining minimal kafolatlarini belgilaydi hamda davlatlarning ichki siyosati va qonunchiligini baholashda mezon vazifasini bajaradi.

Xalqaro standartlar barcha insonlarga, ularning fuqaroligi, jinsi, irqi, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi yoki boshqa maqomidan qat’i nazar, teng tatbiq etilishi lozim. Ularning asosida inson huquqlarining universalligi, ajralmasligi, o‘zaro bog‘liqligi va tengligi tamoyillari yotadi. Bir huquqni himoya qilish boshqa huquqlarning amalga oshishiga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Xalqaro standartlar mazmuniga ko‘ra umumiy va maxsus bo‘lishi mumkin. Umumiy standartlar barcha shaxslarga taalluqli bo‘lsa, maxsus standartlar bolalar, ayollar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, migrantlar yoki qiynoqlardan jabrlanganlar kabi alohida himoyaga muhtoj guruhlarning huquqlariga qaratiladi.

2. Inson huquqlarini himoya qilish sohasidagi asosiy xalqaro huquq manbalari. Inson huquqlariga oid xalqaro huquq normalari turli xalqaro-huquqiy manbalarda mustahkamlangan. Ularning asosiy qismini xalqaro shartnomalar, xalqaro odat huquqi normalari, xalqaro tashkilotlarning tegishli hujjatlari hamda xalqaro sud va monitoring organlari amaliyoti tashkil etadi.

LAW, POLICY AND SOCIETY ПРАВО, ПОЛИТИКА И ОБЩЕСТВО - HUQUQ, SIYOSAT VA JAMIYAT
ILMIY-TAHLILIY JURNAL
Issue - 11(2026) / ISSN 3030-3052 Available at www.uznauka.uz

2.1. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. 1948-yil 10-dekabrda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi insonning fuqarolik, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarini bir hujjatda mujassamlashtirdi. Deklaratsiyada yashash, erkinlik va shaxsiy daxlsizlik, qiynoqlardan himoyalanish, qonun oldida tenglik, adolatli sudlov, fikr va vijdon erkinligi, ta'lim olish hamda mehnat qilish kabi huquqlar e'tirof etilgan [3].

Deklaratsiya xalqaro shartnoma shaklida qabul qilinmagan bo'lsa-da, u xalqaro inson huquqlari huquqining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Uning ko'plab qoidalari keyinchalik majburiy xalqaro shartnomalarda mustahkamlandi va davlatlar konstitutsiyalari hamda qonunchiligiga ta'sir etdi.

2.2. Xalqaro paktlar va maxsus konvensiyalar. 1966-yilda qabul qilingan Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt yashash huquqi, qiynoqlardan xoli bo'lish, erkinlik va shaxsiy daxlsizlik, adolatli sudlov, shaxsiy hayot daxlsizligi, fikr, vijdon, din va so'z erkinligi kabi huquqlarni shartnomaviy majburiyatlar darajasida mustahkamlaydi [4].

Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt esa mehnat qilish, adolatli mehnat sharoitlari, ijtimoiy ta'minot, oilani himoya qilish, yetarli turmush darajasi, sog'liqni saqlash va ta'lim olish huquqlarini qamrab oladi [5]. Ushbu huquqlarni amalga oshirish ko'pincha davlatning mavjud resurslari va bosqichma-bosqich ta'minlash majburiyatlari bilan bog'liq bo'lsa-da, kamsitmaslik majburiyati darhol bajarilishi lozim.

Maxsus konvensiyalar muayyan huquq yoki shaxslar guruhini chuqurroq himoya qiladi. Jumladan, Irqiy kamsitishning barcha shakllarini tugatish to'g'risidagi xalqaro konvensiya, Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha

shakllariga barham berish to‘g‘risidagi konvensiya, Qiynoqlarga qarshi konvensiya, Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya va Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya shular jumlasidandir [6; 7; 8].

3. Xalqaro standartlar va xalqaro huquq normalarining qiyosiy tavsifi. Xalqaro standartlar va xalqaro huquq normalari bir-biriga yaqin tushunchalar bo‘lsa-da, ular aynan bir ma’noni anglatmaydi. Xalqaro standartlar inson huquqlarini himoya qilishning umumiy mazmuni va kutiladigan natijasini ifodalasa, xalqaro huquq normalari ushbu talablarni huquqiy shaklda belgilaydi, ularning bajarilishi va oqibatlarini tartibga soladi.

Birinchidan, standartlar ko‘pincha baholash mezoni sifatida namoyon bo‘ladi. Masalan, adolatli sudlov standarti mustaqil va xolis sud, taraflarning tengligi, himoyalanish imkoniyati hamda ishni oqilona muddatda ko‘rib chiqish kabi talablarni qamrab oladi. Ushbu talablarning aniq huquqiy ifodasi esa tegishli xalqaro pakt yoki mintaqaviy konvensiya moddalarida beriladi.

Ikkinchidan, xalqaro huquq normalarining yuridik kuchi ularning manbasiga bog‘liq. Ratifikatsiya qilingan xalqaro shartnoma ishtirokchi davlat uchun majburiydir. Deklaratsiya yoki tavsiyaviy hujjat esa odatda shartnoma kabi bevosita majburiyat tug‘dirmaydi, biroq xalqaro standartlarning shakllanishi va talqinida muhim ahamiyat kasb etadi.

Uchinchidan, standartlar huquqiy tizimlar o‘rtasida umumiy mezon yaratadi, normalar esa ushbu mezonlarni amaliyotga tatbiq etish mexanizmini belgilaydi. Shu bois standartlar va normalar raqobat qilmaydi, balki bir-birini to‘ldiradi.

4. Inson huquqlarini himoya qilishning xalqaro mexanizmlari. Xalqaro himoya mexanizmlari davlatlar zimmasidagi majburiyatlarning bajarilishini kuzatish, huquqbuzarliklarning oldini olish va jabrlangan shaxslarning

LAW, POLICY AND SOCIETY ПРАВО, ПОЛИТИКА И ОБЩЕСТВО - HUQUQ, SIYOSAT VA JAMIYAT
ILMIY-TAHLILIY JURNAL
Issue - 11(2026) / ISSN 3030-3052 Available at www.uznauka.uz

murojaatlarini ko‘rib chiqishga xizmat qiladi. BMT tizimida shartnomaviy organlar va Inson huquqlari kengashining maxsus tartib-taomillari muhim o‘rin tutadi [9; 10].

Shartnomaviy organlar tegishli konvensiya yoki pakt asosida tashkil etiladi. Masalan, Inson huquqlari qo‘mitasi Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt bajarilishini nazorat qiladi. Qo‘mitalar davlatlarning davriy ma’ruzalarini ko‘rib chiqishi, umumiy sharhlar qabul qilishi va tegishli shartnoma shartlari bajarilgan taqdirda individual murojaatlarni ko‘rib chiqishi mumkin.

BMT Inson huquqlari kengashining universal davriy ko‘rib chiqish mexanizmi barcha davlatlarning inson huquqlari sohasidagi holatini davriy baholash imkonini beradi. Maxsus ma’ruzachilar va ishchi guruhlar esa muayyan mavzular yoki mamlakatlar bo‘yicha ma’lumot to‘playdi, davlatlarga tavsiyalar beradi.

Mintaqaviy tizimlar ham muhim ahamiyatga ega. Yevropa, Amerika va Afrika mintaqalarida inson huquqlarini himoya qiluvchi konvensiyalar, komissiyalar va sudlar faoliyat yuritadi. Mintaqaviy mexanizmlar universal standartlarni hududiy sharoit va huquqiy an’analar bilan uyg‘unlashtiradi.

5. Davlatning inson huquqlari bo‘yicha majburiyatlari. Xalqaro huquqda davlatning inson huquqlari bo‘yicha majburiyatlari odatda uch yo‘nalishda izohlanadi: hurmat qilish, himoya qilish va ta’minlash. Huquqlarni hurmat qilish davlat organlari va mansabdor shaxslar inson huquqlariga noqonuniy aralashmasligini anglatadi. Masalan, shaxsni qonuniy asoslarsiz ozodlikdan mahrum etish yoki uning fikr bildirish erkinligini asossiz cheklash ushbu majburiyatga zid bo‘lishi mumkin.

LAW, POLICY AND SOCIETY ПРАВО, ПОЛИТИКА И ОБЩЕСТВО - HUQUQ, SIYOSAT VA JAMIYAT
ILMIY-TAHLILIY JURNAL
Issue - 11(2026) / ISSN 3030-3052 Available at www.uznauka.uz

Himoya qilish majburiyati davlatdan xususiy shaxslar yoki tashkilotlar tomonidan sodir etiladigan huquqbuzarliklarning oldini olish, ularni tekshirish va javobgarlikni ta’minlash uchun zarur choralar ko‘rishni talab qiladi. Ta’minlash majburiyati esa huquqlardan foydalanish uchun qonunchilik, institutlar, xizmatlar va amaliy kafolatlarni yaratishni nazarda tutadi.

Huquqlarni cheklash faqat qonuniy asosda, qonunda ko‘rsatilgan maqsadni ko‘zlab va demokratik jamiyatda zarur bo‘lgan darajada amalga oshirilishi mumkin. Cheklov mutanosib bo‘lishi, huquqning mohiyatini yo‘qqa chiqarmasligi va kamsitish vositasiga aylanmasligi kerak. Ayrim huquqlar, xususan qiynoqlardan himoyalanish, hech qanday favqulodda holat bilan oqlanmaydi.

6. O‘zbekiston Respublikasida xalqaro standartlarning milliy huquqqa tatbiq etilishi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson huquq va erkinliklari oliy qadriyat sifatida e’tirof etilgan [1; 11]. Konstitutsiya insonning sha’ni va qadr-qimmati daxlsizligini, qonun oldida tenglikni, yashash, erkinlik, shaxsiy daxlsizlik, fikrlash va so‘z erkinligi, ta’lim olish hamda boshqa asosiy huquqlarni kafolatlaydi.

Konstitutsiyada O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari huquqiy tizimning tarkibiy qismi ekani va qonunda belgilangan qoidalardan farq qiladigan xalqaro shartnoma qoidalari qo‘llanishi nazarda tutilgan [1]. Bu qoida xalqaro majburiyatlar bilan milliy qonunchilikning uyg‘unligini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega.

Xalqaro standartlarni samarali amalga oshirish faqat xalqaro hujjatlarni ratifikatsiya qilish bilan cheklanmaydi. Milliy qonunlarni ularga muvofiqlashtirish, sud va huquqni muhofaza qiluvchi organlar amaliyotini takomillashtirish,

aholining huquqiy xabardorligini oshirish hamda huquqbuzarliklar yuzasidan samarali tergov va himoya vositalarini ta’minlash zarur.

Shaxs o‘z huquqi buzilgan deb hisoblasa, milliy sudlar va qonunda nazarda tutilgan boshqa vakolatli organlarga murojaat qilishi mumkin. Xalqaro shartnomalarda belgilangan shartlar bajarilgan hollarda esa tegishli xalqaro organlarga murojaat qilish imkoniyati mavjud bo‘lishi mumkin. Bunda xalqaro tartib-taomillarning qabul qilish mezonlari va milliy huquqiy himoya vositalaridan foydalanish talablari hisobga olinadi.

7. Amaliy muammolar va takomillashtirish yo‘nalishlari. Xalqaro standartlarning amalda to‘liq bajarilishiga to‘sqinlik qiluvchi omillar qatoriga huquqiy savodxonlikning yetarli emasligi, davlat organlari faoliyatida hisobdorlik muammolari, sud himoyasidan foydalanishdagi to‘siqlar va xalqaro tavsiyalarni bajarish monitoringining sustligi kiradi. Qonunchilikda huquq mavjud bo‘lishi uning kundalik hayotda samarali ta’minlanishini o‘z-o‘zidan anglatmaydi.

Birinchi navbatda, xalqaro shartnomalar normalarini milliy qonunchilikka izchil singdirish, qonun loyihalarini inson huquqlari nuqtayi nazaridan baholash va mavjud normalarning amaliy ijrosini muntazam tahlil qilish lozim. Ikkinchidan, sudlarning mustaqilligi, advokatura faoliyati va bepul yuridik yordam tizimini rivojlantirish huquqlarni tiklash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Uchinchidan, davlat xizmatchilari, huquqni muhofaza qiluvchi organlar va sudyalar uchun xalqaro inson huquqlari standartlari bo‘yicha muntazam malaka oshirish tizimini kuchaytirish kerak. To‘rtinchidan, xalqaro organlar tavsiyalarining bajarilishi bo‘yicha ochiq va o‘lchanadigan milliy monitoring mexanizmini rivojlantirish maqsadga muvofiq.

LAW, POLICY AND SOCIETY ПРАВО, ПОЛИТИКА И ОБЩЕСТВО - HUQUQ, SIYOSAT VA JAMIYAT
ILMIY-TAHLILIY JURNAL
Issue - 11(2026) / ISSN 3030-3052 Available at www.uznauka.uz

XULOSA. Inson huquqlarini himoya qilishning xalqaro standartlari va ushbu sohadagi xalqaro huquq normalari yagona maqsadga, ya’ni har bir insonning sha’ni, qadr-qimmati va erkinliklarini samarali himoya qilishga xizmat qiladi. Biroq ularning vazifasi va huquqiy tabiati farqlanadi: standartlar himoyaning umumiy mezonlarini ifodalasa, normalar ushbu mezonlarni huquqiy jihatdan mustahkamlaydi va davlatlar zimmasidagi majburiyatlarni belgilaydi.

Xalqaro deklaratsiyalar, paktlar va maxsus konvensiyalar inson huquqlarini himoya qilishning universal asosini yaratadi. BMTning shartnomaviy organlari, universal davriy ko‘rib chiqish mexanizmi hamda mintaqaviy tizimlar esa ushbu qoidalarning bajarilishini nazorat qilish va huquqiy himoyani kuchaytirishga ko‘maklashadi.

O‘zbekiston uchun xalqaro standartlarning samarali ijrosi milliy qonunchilikni takomillashtirish, mustaqil va samarali sud himoyasini ta’minlash, davlat organlarining hisobdorligini oshirish hamda aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirish bilan chambarchas bog‘liq. Demak, inson huquqlarini himoya qilish faqat huquqiy hujjatlarda e’lon qilingan tamoyil emas, balki kundalik davlat boshqaruvi va jamiyat hayotida izchil amalga oshirilishi lozim bo‘lgan majburiyatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yilgi yangi tahrir.

2. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Ustavi. 1945-yil.

3. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. BMT Bosh Assambleyasining 217 A (III)-rezolyutsiyasi, 1948-yil 10-dekabr.

4. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. 1966-yil 16-dekabr.

Issue - 11(2026) / ISSN 3030-3052 Available at www.uznauka.uz

5. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. 1966-yil 16-dekabr.

6. Qiynoqlarga va boshqa shafqatsiz, g‘ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi muomala hamda jazolash turlariga qarshi konvensiya. 1984-yil.

7. Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya. 1989-yil 20-noyabr.

8. Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to‘g‘risidagi konvensiya. 1979-yil.

9. BMT Inson huquqlari bo‘yicha Oliy komissari boshqarmasi rasmiy materiallari: https://www.ohchr.org/

10. Birlashgan Millatlar Tashkilotining rasmiy sayti: https://www.un.org/

11. O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi: https://lex.uz/